

In de gloria

literaire roem in de
Renaissance

Arnoud Visser

In de gloria

literaire roem in de
Renaissance

Het Algemeen-Nederlands Verbond (ANV)

Sinds 1895 staat het ANV voor de taalkundige en algemeen-culturele samenwerking tussen Nederland en Vlaanderen. Het ANV brengt Nederlanders en Vlamingen samen om elkaar beter te leren kennen, de belangstelling voor elkaar te vergroten en de samenwerking te verbeteren. Het ANV is uitgever van het kwartaaltijdschrift *Neerlandia/Nederlands van Nu*, reikt de Visser-Neerlandiaprijzen en andere prijzen uit, verstrekt subsidies voor projecten die passen binnen de ANV-doelstellingen en verzorgt werkverblijven van Nederlandse en Vlaamse kunstenaars, wetenschappers, schrijvers en vertalers in de provincie Alicante in Spanje. Met steun van het ANV-Tijmen Knecht-Fonds wil het ANV met wetenschappelijk onderzoek en de vestiging van leerstoelen een bijdrage leveren aan het verspreiden en vermeerderen van de wetenschappelijke kennis betreffende de plaats en de betekenis van de Nederlandse taal en cultuur waar ook ter wereld.

In de gloria literaire roem in de Renaissance

Rede uitgesproken bij de aanvaarding
van het ambt van hoogleraar
*Tekstuele cultuur in de Renaissance van
de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden*
aan de Universiteit Utrecht

door Arnoud Visser

Ontwerp: Studio Het Mes

Druk: Scholma Druk

ISBN: 978-90-805255-7-3

© Arnoud Visser, 2013

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt
worden zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

The logo for the Algemeen-Nederlands Verbond (ANV) consists of the letters 'ANV' in a stylized, bold, black font. The 'A' and 'N' are connected, and the 'V' is separate.

Algemeen-Nederlands Verbond

Den Haag, Algemeen-Nederlands Verbond, 2013

Mijnheer de Rector Magnificus, dames en heren,

Ik wil vanmiddag graag mijn vakgebied aan u voorstellen, de tekstuele cultuur in de Renaissance. Wat dit heeft te bieden zal ik u laten zien met behulp van een specifiek thema, namelijk literaire roem. Nu, ik beseft dat dit kan voelen als een duik in een heel exotische culturele wereld. Een wereld immers van zo'n vijfhonderd jaar terug, toen de Oudheid nog een factor van belang was en roem ook wel faam werd genoemd, of glorie. En toch kan deze exotische wereld ons nog steeds interessante spiegels voorhouden. Althans, dat is mijn idee, en of u dat met mij eens bent, kunt u uittesten in de komende veertig minuten dat u met mij in de gloria bent.

Tegenwoordig wordt het fenomeen 'beroemdheid' vaak gezien als een symptoom van een oppervlakkige moderne cultuur. U weet wel: een cultuur waarin televisiesternen stralend van een duikplank springen (of een skischans) en waarin schrijvers meer fans en *likes* hebben dan lezers. Een cultuur, kortom, die draait om vermaak en niet om Cultuur. Vooral het populaire zusje van beroemdheid, celebrity, moet het vaak ontgelden. Zo'n vijftig jaar geleden al noemde Daniel Boorstin, een Amerikaanse cultuurcriticus, de celebrity "een persoon die bekend is om zijn bekend-zijn".¹ En dat was cynisch bedoeld. Sindsdien is de aandacht voor beroemdheden en celebrities spectaculair gegroeid. Maar de toon waarop erover wordt gesproken is nog altijd overwegend negatief. Vroeger, zo hoor je de critici denken, toen had je deze schijnvertoning niet. Toen presteerden helden tenminste nog iets.

Maar historisch beseft, dames en heren, is vaak niet het sterkste punt van cultuurpessimisten. Je hoort hen bijvoorbeeld nooit over de antieke Griek Herostratus, met afstand de beroemdste pyromaan uit de Oudheid. In juli van het jaar 356 voor Christus stak hij eigenhandig een van de zeven wereldwonderen in brand, de tempel van Artemis in Efeze.² Het grandioze gebouw werd volledig verwoest. Toen Herostratus werd opgepakt, was hij open over het motief voor zijn daad: hij wilde hiermee beroemd worden. Door zijn aanslag op een van de mooiste, heilige gebouwen in zijn tijd, zou zijn naam de hele wereld over gaan, dacht hij. Maar de rechters in Efeze probeerden hier een stokje voor te steken: ze verboden iedereen ooit nog zijn naam te noemen. Dat dit

uiteindelijk toch mislukte, is de schuld van historici. Ik kan het vandaag over Herostratus hebben omdat de geschiedschrijver Theopompus het verhaal nog dezelfde eeuw opschreef. En vervolgens werd een stoet aan andere schrijvers medeplichtig aan de verspreiding van Herostratus' roem, van Lucianus tot Chaucer en van Cervantes tot Sartre.³

Het verhaal van Herostratus laat zien dat roem voor hem ging om publieke bekendheid, meer dan om voorbeeldige prestaties. En zo ook definieer ik het begrip 'roem', als een wijdverspreide, publieke bekendheid, die het directe sociale netwerk van een persoon overstijgt. Het fenomeen 'celebrity' is hieraan verwant, maar duidt iets specifiek op een intensieve publieke aandacht voor de *persoonlijkheid* van een beroemdheid, los van positie of capaciteiten.⁴ Ook celebrity is geen typisch modern fenomeen, anders dan vaak wordt gesuggereerd. Een mooi voorbeeld is een verre voorganger, Hadrianus van Tyrus, hoogleraar retorica in Athene (in de tweede eeuw na Christus). Hadrianus maakte grote indruk op zijn studenten met zijn dure kleding en kostbare sieraden. Ook kwam hij naar college in een spectaculaire koets, getrokken door paarden met zilveren teugels. Hij verzamelde zo een zwerm enthousiaste studenten om zich heen, die zoveel mogelijk op hem probeerden te lijken, in kledingstijl en zelfs in accent.⁵ Hierdoor werd hij zo'n fenomeen dat de keizer, Marcus Aurelius, hem naar Rome haalde. Ook in de vroegmoderne tijd zien we voorbeelden van literaire celebrity. Jean Jacques Rousseau, bijvoorbeeld, werd zo beroemd dat hij in Parijs niet meer over straat kon zonder achtervolgd te worden door hordes fans. Rousseau vond het vreselijk, vooral omdat deze fans nog nooit iets van hem hadden gelezen.⁶

Deze voorbeelden laten ons zien dat het najagen en genieten van roem, soms zelfs puur om de roem, een fenomeen is met diepe historische wortels in Europa en geen exclusief moderne hobby. Niet alleen in de populaire cultuur, maar ook in de elitaire wereld van de letteren was er al vanaf de Oudheid belangstelling voor literaire roem en soms zelfs celebrity. Voor mijn directe vakgenoten is dit op zich niet nieuw. Specialisten van de klassieke tot en met de vroegmoderne tijd weten al dat roem door de eeuwen heen een belangrijke drijfveer is geweest. We hebben rijke overzichtsstudies van cultuurhistorici zoals Leo Braudy en Georges Minois, die een goed beeld geven van de verschillende soorten sterren

die onze geschiedenis bevolken.⁷ We hebben ook veel *case studies* over individuele personen, variërend van systematische imago-vorming bij politieke machthebbers tot kleinschaliger vormen van zelfpresentatie bij kunstenaars en auteurs.⁸

Maar dit bestaande onderzoek richt de schijnwerpers vooral op de ambitieuze individuen zelf, op de sterren. We weten veel minder over de wensen van het publiek, of over de onderliggende maatschappelijke mechanismen en culturele factoren die maakten dat deze sterren konden stralen. Kortom, onze kennis over roem bestaat vooral uit kennis over beroemdheden, en veel minder uit kennis over de *roemcultuur*. En dat is raar. Want in de praktijk ontstaat roem in de buitenwereld, door een publiek dat het verleent. We kunnen in dit opzicht leren van onderzoek naar een verwant fenomeen in de religieuze geschiedenis: de betekenis van heiligen en martelaren. Religie-historici hebben laten zien dat hun verering vaak meer zegt over de behoeften van de geloofsgemeenschap dan over de merites van specifieke de heilige of martelaar zelf.⁹ En die behoeften waren plaats- en tijdgebonden.

Met mijn verhaal van vanmiddag wil ik de roemcultuur belichten van de Nederlanden in de zestiende en zeventiende eeuw. Ik richt me specifiek op literaire roem, dat wil zeggen: de roem van schrijvers en denkers. Ik doe dat in twee stappen. In het eerste deel bekijken we welke ideeën er in deze periode eigenlijk over roem circuleerden. In het tweede deel richten we ons op de sociale praktijk. Hier onderzoeken we hoe schrijvers daadwerkelijk beroemd werden, en wat hun literaire faam ons precies kan leren over de wereld waarin ze floreert. Achteraf immers lijkt de roem van individuele auteurs vaak bedrieglijk vanzelfsprekend. Maar met deze twee stappen zien we scherper welke keuzes en selectiemechanismen faam mogelijk maakten en zin verleenden.

Denken over roem

Laten we om te beginnen kijken hoe er onder auteurs over roem gedacht werd. In de Renaissance ontstond er namelijk een nieuwe discussie over het thema. Dit kwam in de eerste plaats door de hernieuwde oriëntatie op de oudheid als culturele norm.¹⁰ Roem was een klassiek ideaal, maar niet alle klassieke waarden en normen konden nog door de beugel in het christelijke Europa van vijftien tot twintig eeuwen later. Onsterfelijke roem was één van die waarden die in de Renaissance opnieuw moest worden getoetst. Was dit soort menselijke glorie immers niet gevaarlijk goddeloos?

In de tweede plaats laaide het debat op door de komst van de boekdruk-kunst.¹¹ Deze media-revolutie bood volstrekt nieuwe mogelijkheden voor beroemd-worden. Het nieuwe medium kon reputaties sneller verspreiden en opereerde bovendien op internationale schaal. Dit creëerde een informatiemarkt die niet zo gemakkelijk te reguleren was, wat natuurlijk bedreigend was voor de traditionele orde, bijvoorbeeld voor de kerk en universiteiten, de instituties die van oudsher waakten over de verspreiding van kennis.¹² Deze combinatie van factoren zorgde voor een lastig moreel dilemma: is beroemd willen worden nu iets nobels, een klassiek-verantwoorde prikkel tot deugdzaam gedrag? Of is het een zonde, een teken van wereldse goddeloosheid en subversieve ambities?¹³

Dit dilemma leidt tot uiteenlopende conclusies. Erasmus, bijvoorbeeld, toont zich weliswaar kritisch, maar ook pragmatisch. Kritisch is hij vooral over luie en gemakzuchtige vormen van glorie-najagen. In een van zijn *Colloquia* stelt Erasmus dit probleem op een speelse manier aan de kaak.¹⁴ De setting is als volgt: twee kennissen, Philodoxus en Symbulus (Griekse *speaking names* die staan voor de Roemzuchtige en de Raad-gever), ontmoeten elkaar op straat en raken aan de praat. Philodoxus zit met een probleem: “Ik ben het spuugzat een nobody te zijn,” klaagt hij, “ik zou beroemd willen zijn”; of Symbulus wellicht raad weet.¹⁵ Symbulus komt met advies, maar geen van zijn suggesties klinkt Philodoxus aantrekkelijk in de oren. De eerste optie: snelle roem door foute acties, het Herostratus-model als het ware, wijst hij af. Hij wil zijn reputatie immers niet verpesten. Maar een goede naam opbouwen door voor-

beeldig gedrag vindt hij ook niets. Dat biedt hem weer te weinig garanties op grote (en snelle) beroemdheid. De weg volgen van antieke helden zoals Socrates of Cato de Oude stuit eveneens op bezwaren: hun roem wekte immers veel jaloezie met alle nare gevolgen van dien. Vermoeid komt Symbulus vervolgens met het ultieme advies voor “de meest zekere methode”, namelijk: “doe iets geweldigs en ga dan dood.”¹⁶

Erasmus laat zo handig zien dat roem inspanning en offers vergt. Of, zoals hij het formuleert, “wie honing wil, moet tegen bijen kunnen”.¹⁷ Het streven naar roem is dus niet in zichzelf een slechte zaak. Je moet het voor Erasmus alleen wel verdienen, door goed gedrag, maar ook door tact en aanpassingsvermogen. Zonder rekening te houden met de gevoeligheden van je publiek kun je immers moeilijk waardering verwachten.

Nog volmondiger positief is het oordeel van de historicus Johannes Meursius, aan het begin van de zeventiende eeuw. “Wat is het menselijk leven zonder roem?” vraagt hij retorisch, om voor de zekerheid toch maar zelf te antwoorden: “helemaal niets!”¹⁸ In een bondig traktaatje, *De gloria*, dat hij schreef toen hij leraar was van de zonen van Johan van Oldenbarnevelt, legt hij uit wat hij bedoelt. Streven naar roem is een nobel ideaal, zolang die roem tenminste gebaseerd is op grote prestaties. Alleen deugd (*virtus*) kan immers tot echte *gloria* leiden. Meursius vindt roem bovendien van politiek belang. Het is gezond voor het morele klimaat in de samenleving. Hij wijst erop hoe standbeelden van historische helden en andere monumenten mensen al eeuwenlang inspireren tot moedig gedrag.¹⁹

Dit optimisme zien we ook bij drukkers en uitgevers in deze tijd. Zij stellen literaire roem graag voor als een positieve kracht, die de kunsten stimuleert en een vorm van onsterfelijkheid brengt. De personificatie van roem, Fama, werd een favoriete verschijning op drukkersmerken, zoals bijvoorbeeld op het embleem van de Utrechtse academiendrukker Willem van de Water (1699). Het toont hoe Fama met twee trompetten over Utrecht vliegt, in haar vaandel het motto van de universiteit, “Sol iustitiae illustra nos.”²⁰

Fama vliegt over Utrecht, met in haar vaandel het wapen van de universiteit. Drukkersmerk van de academiendrukker Willem (I) van de Water, 1700. Foto: Universiteitsbibliotheek Leiden.

Fama in actie met trompet, omringd door een motto dat oproept tot zorgvuldige bewaking van je reputatie. Drukkersmerk Isaac van Waesberge en Abraham (I) van Waesberge. Foto: Universiteitsbibliotheek Leiden.

Een ander mooi voorbeeld is het exemplaar van de Rotterdamse drukkersfamilie Van Waesberge, dat in zijn wat krukkig rijmende devies ook nog iets lijkt weer te geven van de moraal binnen het familiebedrijf van destijds: “Behoudt u goede Faem, Al waert u al ontgaen, Want blyft ghy sonder naem, Soo ist met u gedaen.”²¹ Voor deze uitgevers verbeeldt Fama dus met haar vleugels en trompetten precies de kracht van het medium waarop ze zo trots zijn.

Maar deze positieve argumenten overtuigen niet iedereen. Roem roept bij velen ook principiële weerstand op. De critici vinden wereldse faam oppervlakkig en pover afsteken bij de eeuwige roem die God toekomt. Zij concluderen dat menselijke roem in feite draait om ijdelheid. De Rotterdamse rederijker Willem Janszoon IJselveer stelt het streven naar roem voor als een zwakke eigenschap van heidense Romeinen. Bij de Rotterdamse rederijkersspelen van 1599 trekt hij fel van leer tegen de klassieke eerzucht, die hij graag contrasteert met de edele motieven van de jonge Republiek in zijn strijd tegen de Spaanse onderdrukking. “[W]y Christen *Bataviers* houden sulcx voor schande,” schrijft hij, “Die hier niet en soecken een ydelen naem bederflick / Maer de *Glorie des alderhooghsten* / die nimmermeer is sterflick / En de vryheydt des Vaderlants [. . .].”²² Het gaat de Batavieren volgens IJselveer dus juist niet om de faam, maar om echte idealen, en precies daarin overtreft de Republiek dan ook de oude Romeinen.

Andere critici van het roem-ideaal betwijfelen principieel of de hang naar sociale waardering ooit werkelijk nobel gedrag teweeg kan brengen. Michel de Montaigne, bijvoorbeeld, plaatst roem in de categorie “uiterlijk vertoon.”²³ En gezien de geestelijke armoede van de mens is dat bepaald niet het eerste waarnaar men zou moeten streven. Montaigne vergelijkt het met honger hebben. Het zou wel erg onnozel zijn, betoogt hij, als een “uitgehongerd mens [. . .] eerder een mooi pak dan een goed maal probeerde te krijgen.”²⁴ Om dezelfde reden vindt hij roem ook geen stimulans voor deugd. Mensen die alleen maar goed willen handelen als anderen dit kunnen zien, zijn uiteindelijk niet te vertrouwen. “Onze ziel”, zo schrijft hij, “moet haar rol niet spelen voor de buitenwereld, maar in onze binnenkamer, in het diepst van onszelf, waar alleen onze eigen blikken doordringen [. . .].”²⁵

Dit is natuurlijk een prachtige uitspraak over innerlijke integriteit. Het klinkt ook opvallend modern: individueel en egalitair. Maar Montaigne toont zich in zijn uitleg vooral zestiende-eeuws elitair. Populariteit en waardering van een groot publiek waren voor hem per definitie verdacht, zoals voor velen in de geletterde kringen van zijn tijd.²⁶ Montaigne gruwet vooral van het idee dat de grote massa, wispelturig en zonder kennis, zou kunnen bepalen wat deugdzaam en waardevol is. Verstandige mensen moeten zich vooral niets aantrekken van wat Montaigne noemt “de warrelwind van geruchten, kletspraatjes en banale meningen [. . .].”²⁷ Daarmee is Montaignes houding kenmerkend voor de principiële kritiek op roem.

Andere critici storen zich meer specifiek aan de onbeheersbaarheid van literaire roem en vinden om die reden überhaupt publiceren verdacht. Ze zien het als een blijk van overmatige ambitie, een ongepaste hang naar publieke erkenning die de sociale orde verstoort. Dit probleem leeft duidelijk binnen de wereld van de rederijders, waar literatuur immers een gemeenschappelijke activiteit is, iets wat ze graag willen beschermen. De Gentse drukker Jan Cauweel benoemt het expliciet in zijn voorwoord bij een van de vroegste publicaties in deze context, het rederijdershandboek van Mathijs de Castelein (1555). Veel rederijders vinden dat publiceren eigenlijk niet kan, en spreken schande van degene die dit wel doet, “taxerende hem van Ambitien ende glorysoukene.”²⁸ Zelfs lang nadat publiceren in de literaire cultuur gebruikelijker is geworden, staan de voorwoorden nog vaak vol met verontschuldigen. Dirck Raphaelszoon Camphuysen begint zijn succesvolle liedboek, *Stichtelijke rymen*, bijvoorbeeld met een excuus voor zijn aandeel in “de algemeyne zotheydt van boeck-maeck-lust.”²⁹ Dergelijke bescheidenheidsformules worden begrijpelijker als ze gelezen worden als een anticiperen op de verdenking van roemzucht.

Iemand die zeker met deze verdenking te maken kreeg was de eigenwijze alleskunner Dirck Volckertszoon Coornhert. In zijn geval riep publiceren extra weerstand op, omdat hij een autodidact was en ook nog schreef over religieuze onderwerpen. Coornhert is zich hiervan scherp bewust, zoals blijkt uit een fascinerende dialoog over zijn motivatie als schrijver (“Redene van des Auteurs schrijvens”).³⁰ Hierin wordt de schrijver onder-

Portret Coornhert met allegorische omlijsting, gravure van Theodor Matham, c. 1647-1650. Foto: Rijksmuseum Amsterdam.

vraagt waarom hij het nodig vindt te publiceren. Weet hij het soms beter dan anderen? Is het niet ten diepste toch een kwestie van “eersucht”? Coornhert ontkent. Hij betoogt dat hij publiceert om “waerheydt” te verkondigen. Hij wil de mensen helpen in een tijd van religieuze crisis en verdeeldheid, “onder dese verwerringhe der menichvuldigher secten.”³¹

Maar zijn gesprekspartner is niet overtuigd. Hij denkt dat Coornhert dan onbewust toch wel degelijk ambitieus is, en dus eerzuchtig. Dan komt Coornhert met een slimme vergelijking: stel, zegt Coornhert, ik kon heel goed zwemmen en ik zag op een dag iemand in het water vallen die dat niet kon. Ik wil hem redden, maar zie ook dat er veel mensen komen kijken. Stiekem hoop ik dat deze mensen mij als held zullen zien. Wat moet ik dan doen: moet ik de man maar laten verdrinken, omdat ik hem niet zonder eerzucht kan redden?

14

Coornherts dilemma brengt ons weer terug bij de algemene ambivalentie over het streven naar roem. Het is duidelijk dat roem voor sommigen een positieve prikkel was die kon aanzetten tot grootse prestaties. Maar voor anderen stond het vooral voor ambitie, wat indruisde tegen fundamentele christelijke waarden als nederigheid en eerbied voor God. Als we een stap verder terugnemen, dan is het duidelijk dat deze beschouwingen over roem van mensen uit de Republiek der Letteren reageren op een reëel maatschappelijk fenomeen. Ze duiden op ongemak over een sociale realiteit. En daarmee roept deze discussie ook nieuwe vragen op. Immers, hoe zag die realiteit er dan uit? Wat kan literaire roem ons vertellen over de behoefte van het publiek? En wat voor mechanismen stimuleerden het ontstaan van roem? Om deze vragen te beantwoorden moeten op zoek gaan naar de functies van roem binnen de tekstuele cultuur. Ik wil dit doen aan de hand van een verkennend model dat ook meteen een aantal spannende nieuwe onderzoeksperspectieven laat zien.

De marktplaats van de roem

In dit rudimentaire model is literaire roem onderdeel van een culturele marktplaats, waarop we twee basale krachten kunnen onderscheiden, te weten: het aanbod van teksten door auteurs, en de vraag ernaar door lezers.³² Deze twee partijen komen echter niet spontaan tot elkaar. Hiervoor zorgt een derde marktpartij. Een bonte verzameling van intermediairs en media brengt het werk van individuele schrijvers onder de aandacht van een publiek. En succesvolle auteurs krijgen meer aandacht. Roem vervult dus op deze marktplaats een belangrijke rol als een waarderingsmiddel. Het is een immateriële muntsoort, als het ware, die in de vorm van aandacht de waardering van een publiek uitdrukt voor een auteur. De Duitse socioloog Georg Franck heeft dit principe daarom ook wel omschreven als “de economie van de aandacht”.³³ Voor veel auteurs was deze immateriële beloning belangrijker dan geld, zoals we nog zullen zien. De immateriële aard maakt het alleen wel lastig om roem exact te meten. In tegenstelling tot moderne roem zijn de sporen uit de vroegmoderne tijd schaars en fragmentarisch overgeleverd. Maar toch zijn er volgens mij drie manieren om die roem althans bij benadering te peilen, namelijk aan de hand van gegevens over boekproductie, via het meten van naamsbekendheid, en met behulp van bronnen uit de materiële cultuur.

15

Ten eerste helpt nieuwe kennis over boekproductie en leescultuur ons op weg om de voorkeuren van het publiek te onderzoeken. Boekhistorici hebben de laatste twintig jaar geweldige voortgang geboekt waardoor het succes van auteurs preciezer kan worden bepaald en vergeleken. Zo kan bijvoorbeeld het aantal edities van een auteur gebruikt worden als een eerste graadmeter voor het bepalen van roem. Traditioneel wordt vaak Jacob Cats genoemd als een van de best verkopende auteurs uit de vroegmoderne Nederlanden. En zijn productiecijfers zijn ook echt indrukwekkend: er zijn 259 edities bekend alleen in de zeventiende eeuw.³⁴ We hebben bovendien nog imposante getallen van de oplages via Cats' uitgever Jan Jacobszoon Schipper. Hij komt in 1655 al op een totaal van ongeveer 300.000 exemplaren voor alle werken Cats bij elkaar. We weten dat deze exemplaren onder brede lagen van de bevolking werden gelezen. Uitgevers produceerden doelbewust voor verschillende beurzen, en

modern onderzoek naar boedelinventarissen bevestigt dat de werken ook daadwerkelijk breed verspreid waren.³⁵ Dit verkoopsucces straalde vervolgens ook weer af op Cats' imago. De Zeeuwse collega Johan de Brune vertelt trots dat Cats ook wel "de Bibel des jeugts" wordt genoemd, omdat talloze jongeren [volgens De Brune] zijn "schriften neerstiger doorneuzelen, dan zy de heilige blären doen."³⁶

En toch, als we puur kwantitatief productiecijfers vergelijken, dan komt het succes van Cats nog niet in de buurt van dat van Erasmus. Van hem verschenen in de zestiende eeuw meer dan 2500 edities in heel Europa.³⁷ Dit is dus tien keer zoveel als Cats in de zeventiende eeuwse Republiek (die weliswaar ook buitenlandse druksucces kende, maar van veel beperktere omvang). Tegenwoordig lijkt de geleerde, latijn-schrijvende Erasmus misschien vooral exclusief en elitair, maar juist door het latijn kon direct aan een veel groter, internationaal publiek met hem kennismaken, wat door vertalingen later alleen maar groeide.³⁸ En zo kon Erasmus uitgroeien tot een heuse literaire celebrity. Erasmus merkte dit aan den lijve tot zijn eigen verbazing (en heimelijk plezier), toen hij eens op doorreis werd herkend door een tolbeambte in het Duitse plaatsje Boppard. De man troonde Erasmus enthousiast mee naar zijn huis en riep zijn vrouw, kinderen en al zijn vrienden bijeen om de sterauteur te begroeten.³⁹

Als we literaire roem zo proberen te peilen, dus in vergelijkend perspectief met behulp van boekhistorische gegevens, dan vallen twee punten op. Ten eerste toont het ons nog eens dat de meeste aandacht van het publiek uitging naar religieus-ethische teksten. Vooral werken die niet aan specifieke religieuze partijen gebonden waren, vielen in de smaak. De gereformeerde Cats was bijvoorbeeld ook in de Zuidelijke Nederlanden zeer populair, populairder zelfs dan de katholieke Vondel.⁴⁰ De Aartsbisschop van Mechelen, Jacob Boonen, liet dit wel heel direct merken toen hij Vondel als dank voor het opdragen van de *Altaergeheimenissen* (1645) dankte met de positief bedoelde woorden: "zoo voortgaende zult gy Cats evenaeren!"⁴¹

Het tweede punt dat opvalt, is de belangrijke bemiddelende rol van uitgevers. Zij waren cruciale makelaars in literaire roem. Op de culturele marktplaats filterden zij het aanbod van auteurs, een rol die wel wordt

aangeduid als 'gatekeepers', of 'poortwachters'.⁴² Vooral de grotere firma's, met het grootste bereik en de beste verspreiding, waren uitermate kieskeurig. Hun bemiddeling had meestal een conservatieve uitwerking. Debuterende auteurs kwamen moeilijk binnen, maar gevestigde namen konden juist extra snel hun reputatie uitbouwen. De prestigieuze uitgever Plantijn wees bijvoorbeeld voortdurend nieuwe auteurs af, onder wie ook Coornhert. Bij gevestigde namen als Erasmus, Lipsius, of later Cats staan de uitgevers juist te trappelen om uit te mogen geven.⁴³

Deze commerciële selectie zou men nog kunnen zien als een vorm van rekening houden met het publiek. Maar uitgevers wierpen ook financiële drempels op die puur met de eigen bedrijfsvoering te maken hadden. Dit blijkt bijvoorbeeld wanneer de historicus Emanuel van Meteren aan zijn oom, de beroemde geograaf Abraham Ortelius vragen stelt over de verdiensten van boeken schrijven. Hij wil namelijk dat de uitgever hem gaat betalen voor zijn grote werk over de geschiedenis van de Nederlanden. Maar Ortelius legt uit dat de meeste auteurs geld moeten toeleggen om gepubliceerd te worden. Velen doen dit zonder morren, volgens Ortelius, omdat ze niet uit zijn op geld, maar op andere soorten voordeel, zoals bijvoorbeeld "naam maken", iets waar volgens de geograaf, "veel sotten boecken om schryven hedensdaechs."⁴⁴

Hoewel geld verdienen voor auteurs zelden een belangrijkste drijfveer zal zijn geweest, was het zonder geld dus wel lastig overleven in deze economie van de aandacht. Het is maar de vraag of de emblemen van Cats ooit het licht zouden hebben gezien, als dit literaire talent niet een vermogen had verdiend met het bedijken van landerijen in Zeeuws-Vlaanderen. In het geval van Dirck Camphuysen was het een dubbeltje op zijn kant: de verbannen dominee kwijnde weg als vlashandelaar in Dokkum en kon de publicatie van zijn *Stichtelyke rymen* alleen betalen dankzij subsidie van rijke sympathisanten in Amsterdam.⁴⁵ Men kan zich dus afvragen welke potentiële sterauteurs minder geluk hebben gehad en door de poortwachters van de uitgeverij zijn tegengehouden om überhaupt naar de gunsten van een publiek te dingen.⁴⁶

Natuurlijk konden auteurs in theorie wel uitgevers omzeilen en in eigen beheer boeken uitgeven. Maar dan liep het al gauw spaak met de versprei-

ding. Maria van Reigersberch, de vrouw van Hugo de Groot, verkende bijvoorbeeld deze optie toen haar man naar Parijs was gevlucht. Maar op advies van een Leidse hoogleraar Arabisch, Thomas Erpenius, die een eigen drukpers had opgezet, besloot ze dit toch maar niet te doen: de productiekosten lagen misschien lager, schreef ze aan haar man, “maer het komt altemaal aen op het distribuweeren.”⁴⁷ Uitgevers regelden de distributie van boeken grotendeels via ruilhandel met collega’s. Met privé-personen konden ze geen voorraad uitruilen. Ook Coornhert besepte dit terdege. In het eerder genoemde dialoogje over publiceren voorspelde hij dat van zijn in eigen beheer geproduceerde oplage zeker duizend exemplaren onverkocht zouden dienen “tot een spijse der muysen.”⁴⁸

Dit soort onderzoek naar boekproductie heeft uiteraard ook structurele beperkingen. Zo vertelt het ons weinig over beroemdheid buiten de wereld van het gedrukte boek. En auteurs kunnen natuurlijk ook beroemd zijn bij wie hun boeken niet kopen of lezen. Een tweede benadering daarom om roem te meten is het onderzoeken van naamsbekendheid. Door te analyseren hoe vaak en op welke manier de namen van auteurs circuleerden, kunnen we de verspreiding van literaire reputaties volgen. Ook kan het scherper zicht bieden op het proces waarin persoonlijke erkenning binnen netwerken van kennissen evolueert tot de bredere, publieke erkenning van beroemdheid.⁴⁹ Tot op heden is dit type onderzoek alleen toegepast op exponenten van de moderne roemcultuur. Zo heeft nog dit jaar een groep Amerikaanse sociologen de duurzaamheid van moderne roem onderzocht.⁵⁰ Door naamsvermeldingen in krantenartikelen systematisch te analyseren kwamen ze tot de verrassende conclusie dat roem, en ook celebrity, minder vergankelijk is dan vaak gedacht. Als een persoon eenmaal publieke bekendheid krijgt, treden er zelfversterkende processen op. Zo genereert succes dan vaak nieuw succes (iets wat ook binnen de wetenschap het geval is en daar wel het Matthew-effect wordt genoemd).⁵¹ Voorwaarde is wel dat de roem duidelijk aan de persoon gebonden is, en niet alleen aan een prestatie of gebeurtenis.

Deze stelling is voor de vroegmoderne tijd uiteraard lastig te verifiëren. Zelfs al hebben we inmiddels een elektronische krantenbak vanaf 1618, de aard van de bronnen maakt een echt systematische sociologische analyse onmogelijk. Maar desondanks liggen op een aantal deelgebieden

wel veelbelovende kansen. Een mooie bron voor roem binnen de geleerdenwereld is bijvoorbeeld correspondentie. In hun brieven wisselden de bewoners van de Republiek der Letteren nieuws en kennis uit, en onderhielden ze hun contacten. Bovendien circuleerden deze brieven binnen een bredere kring van collega’s, als een soort erudiete voorganger van sociale media, zou je kunnen zeggen, wat ze een uitstekende bron maakt voor het bestuderen van naamsbekendheid van auteurs.⁵² Dit type materiaal is tegenwoordig bovendien steeds beter elektronisch ontsloten. Zo zijn op het digitale onderzoeksplatform *Epistolarium* momenteel al circa twintigduizend brieven opgenomen.⁵³

Een mooi voorbeeld van het potentieel van deze bron biedt de doorbraak van Erasmus. De Duitse historicus Christoph Galle heeft recent duizenden brieven onderzocht en laten zien dat Erasmus’ naam lange tijd slechts mondjesmaat circuleerde onder collega’s in het Duitse Rijk.⁵⁴ Erasmus zelf kreeg wel professionele erkenning, maar hij was geen beroemdheid die met regelmaat door anderen werd genoemd. Zelfs toen Erasmus al op middelbare leeftijd was en zijn *Adagia*, *Colloquia*, en *Lof der zotheid* al had gepubliceerd ging zijn naam nog steeds relatief spaarzaam over de tong. Pas met zijn editie van het Nieuwe Testament, vanaf 1516, wordt Erasmus in de geleerdenwereld een *trending topic*, zogezegd, en schiet het aantal vermeldingen van zijn naam omhoog. Uit deze gegevens blijkt ook duidelijk dat het niet alleen Erasmus’ eigen werk is dat zijn naamsbekendheid bepaalt. Het was een externe factor, de opkomst van Maarten Luther rond de dezelfde tijd, die Erasmus’ werk ineens voor veel meer mensen echt urgent maakte.

Het voorbeeld van Erasmus laat opnieuw het belang van bemiddelaars zien, die fungeren als makelaars in literaire roem. In dit geval gaat het niet om uitgevers, maar om collega-auteurs, die bepalen welke schrijvers een bredere bekendheid verkrijgen. Volgens dit selectiemechanisme, dat cultuursociologen ook wel *peer-selectie* noemen, is naam-maken dus ook een kwestie van tact en netwerkcapaciteiten.⁵⁵ Dit was ook precies de boodschap was van Erasmus’ dialoogje over roem, zoals we eerder zagen. Erasmus wist namelijk uit eigen ervaring hoe belangrijk connecties waren voor de instandhouding van zijn goede naam. Zijn bevriende collega’s beschermden hem meermalen tegen aanvallen van conservatieve theo-

logen. Niets voor niets werden deze geleerde supporters door Erasmus' vijanden veelzeggend "Erasmianen" genoemd, alsof het een sekte was.⁵⁶

In de zeventiende-eeuwse Republiek zien we soortgelijke mechanismen aan het werk. Het zijn vaak collega-schrijvers die ervoor zorgen dat er binnen lokaal georiënteerde literaire circuits bepaalde namen bredere bekendheid krijgen. Zo worden de zussen Anna en Tesselschade Roemers Visscher vooral beroemd dankzij de steun van gevestigde auteurs als Barlaeus en Hooft. Zij verspreiden handschriften met gedichten van de zussen, en brengen hen contact met connecties in hun eigen netwerk.⁵⁷ Natuurlijk had dit extra effect door de autoriteit van deze mannen. Sterker nog: sommige collega's begonnen de zussen zelfs te prijzen om hiermee bij hun beroemde patronen in de gunst te komen!⁵⁸ Associatie met gevestigde namen was dus een goede manier om je naamsbekendheid te vergroten.⁵⁹ In een lofdicht op Anna maakt Vondel handig gebruik van dit principe, door een stoet aan beroemde fans te beschrijven:

Maer dit zal 't minste zijn, wanneer de Faem zal loven
Vw rijm, en Proze, dat zijn ziel ontfingh van boven,
Als *Grotius* verstomt: als *Cats* zoo bril [= beteuterd] toekijckt:
Als *Hooft* verwondert staet: als *Heyns* met zijnen *Schryver*
Uw gulde *Veerzen* leest, en d'een uyt grooten yver
By *Pallas*, d'ander u by *Sappho* verghelijckt:

Wanneer ghy met uw dicht verdient de lauwerbladers,
En ciert de *Poppen*, en uytbeeldingen uws Vaders,
Die uw in wijsheyds School van jonghs heeft opghequeect.
Wie dan uw Spreucken, en uw Rijmen komt t'erkouwen
Zal roepen: dit's geen maeghd, noch van't gheslacht der Vrouwen,
'T is *Maro* die hier zinght, 't is *Cato* die hier spreeckt.⁶⁰

Voor Vondel is het duidelijk: zoveel prestigieuze tekenen van erkenning zullen het publiek niet ongevoelig laten. Dergelijke *peer*-selectie werd vervolgens de belangrijkste motor in de canonisering van beroemde auteurs. Geeraert Brandt speelde in dit proces een cruciale rol.⁶¹ Met zijn biografieën van Hooft en Vondel en een serie bloemlezingen creëerde hij langzamerhand een tekstuele eregallerij van de Nederlandse literatuur.

Deze aanzetten tot een canon worden een halve eeuw later uitgebouwd in de grote verzameling portretjes en biografieën, het *Panpoeticon Batavum*, van Lambert Bidloo en Arnoud van Halen.⁶²

We hebben nu gekeken naar twee manieren om literaire roem te meten. Bij beide gebruikten we geschreven bronnen om te peilen wie het publiek waardeerde en hoe deze waardering tot stand kwam. De derde en laatste manier die ik vanmiddag wil voorstellen gaat over sporen van faam buiten de tekstuele wereld, in de materiële cultuur, zoals portretten, monumenten of begrafenissen. Deze sporen laten goed zien dat de literaire roemcultuur niet alleen op teksten gericht is, maar ook op ideale voorbeeldfiguren. Hierin vertoont roem interessante parallellen met contemporaine vormen van religieuze verering.

Al in de vroege Renaissance namelijk kreeg literaire roem af en toe cultusachtige trekjes. Zo werden de woonhuizen van de veertiende-eeuwse humanist Francesco Petrarca in de zestiende eeuw bijvoorbeeld een soort van literaire pelgrimsoorden voor fans en nieuwsgierigen.⁶³ Hier konden bezoekers niet alleen de bureaustoel van de sonnettendichter bewonderen, maar ook kennismaken met Petrarca's kat. Het geblamsende beestje bracht de bezoeker verrassend dichtbij de authentieke wereld van deze literaire held (sceptici van deze poespas gaven de kat zelf vervolgens een cultstatus met een reeks ironische lofdichten). In de Lage Landen vinden we een soortgelijk literair pelgrimsoord in Rotterdam, met het standbeeld van Erasmus op de Grote markt en zijn vermeende geboortehuis (tegenwoordig te situeren achter de Xenos-winkel in de Hoogstraat).⁶⁴ Het geboortehuis van Erasmus kreeg al kort na diens dood hoog bezoek van keizer Karel V (1540) en iets later van zijn zoon Filips II (1549). Een iets ander soort voorbeeld komt uit Utrechtse kring. Het gaat om porseleinen theekopjes met het portret van een van de aartsvaders van deze universiteit, de gereformeerde theoloog Gisbertus Voetius. Uit dit zondagse servies spreekt een type bewondering voor de inmiddels overleden dominee, die Voetius zelf toch met een zeker afgrijzen zou hebben gadeslagen.⁶⁵

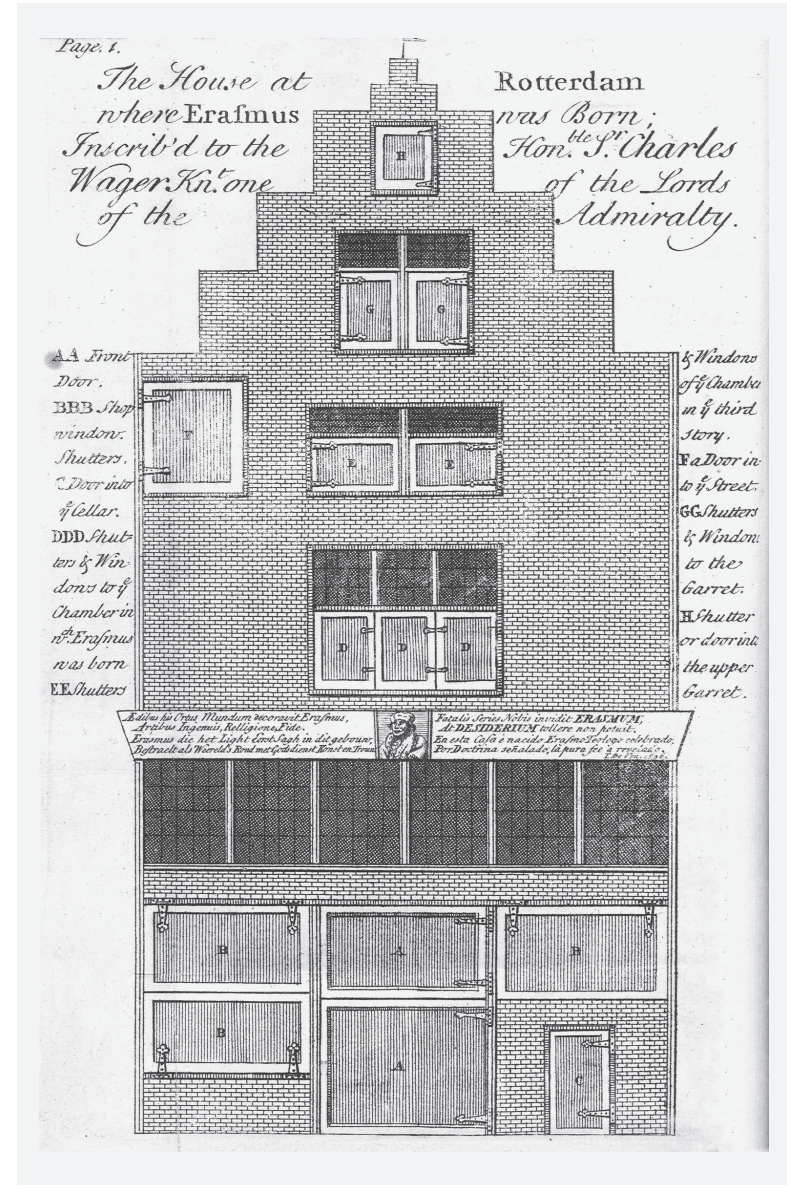
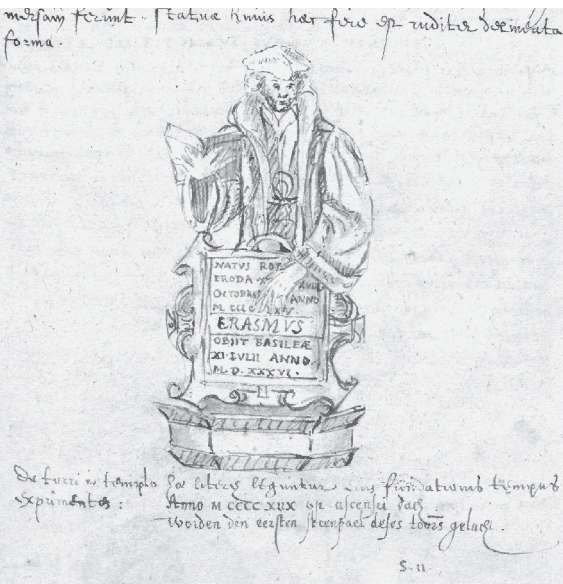
Zoals ook bij traditionele heiligenverering, zegt dit soort cultus ons meer over de bedoelingen van de bewonderaar dan over de verdiensten van de

De gebalsemde kat van Petrarca, die nog steeds in zijn woonhuis in Arquà te bewonderen is. De gravure is afkomstig uit J. P. Tomasini, *Petrarcha redivivus* [...] (Padua 1635), 144. Foto: Universiteitsbibliotheek Leiden.

Het beeldje van Erasmus in de gevel van zijn geboortehuis, getekend door de Utrechtse geleerde Arnoldus Buchelius in zijn dagboek in 1583 (*Diarium*, Universiteitsbibliotheek Utrecht, Hs. 798, deel I, 138r). Foto: Universiteitsbibliotheek Utrecht.

RECHTERPAGINA
Gevel van het geboortehuis van Erasmus, zoals dat aan het einde van de zeventiende eeuw werd getekend door I. de Vou, afgebeeld in Samuel Knight, *The Life of Erasmus* [...] (Cambridge 1726). Foto: De Bibliotheek Rotterdam, Erasmuscollectie.

Theeservies met daarop het portret van Gisbertus Voetius.
Chine de commande, c. 1750. Foto: Catharijne-convent Utrecht.

Postuum portret van Dirck Raphaëlsz. Camphuysen.
Gravure van Cornelis Koning, 1627-c.1633. Foto: Rijksmuseum Amsterdam.

auteur. Tekenend is het voorbeeld van Hugo de Groot en zijn respect voor Erasmus. Toen De Groot voor het eerst sinds zijn ontsnapping uit Slot Loevestein terugkeerde naar de Republiek, en naar Rotterdam, was zijn eerste publieke optreden een bezoek aan het beeld van Erasmus op de Grote Markt. Erasmus zelf had nog grappen gemaakt over de wens om “in brons op het plein te staan”.⁶⁶ Maar De Groot zag deze ironie niet. Hij kon het beeld van de humanist goed gebruiken. Met zijn bezoek aan het monument maakte hij Erasmus tot kampioen van het type tolerantie dat de Remonstranten zo node misten in de Republiek.⁶⁷

Dat schrijvers bij dit soort verering waren overgeleverd aan de grillen van hun publiek wordt nog pregnanter duidelijk wanneer hun *lichaam* in de roemcultuur betrokken wordt. Ironisch genoeg zien we dit juist gebeuren bij Dirck Camphuysen, de dominee met zijn strikte vroomheid, die zich bij leven zo kritisch over roemzucht had uitgelaten. Een jaar na de dood van de dichter liet de Amsterdamse uitgever Jacob Colom heimelijk het lichaam opgraven en nam de schedel mee. Terwijl het skelet van Camphuysen zich waarschijnlijk in zijn graf omdraaide, begon het hoofd aan een heel nieuw leven. Via nazaten van Colom kwam de schedel in de achttiende eeuw in verschillende verzamelingen terecht, waar het af en toe aanleiding was voor een nieuw stichtelijk gedicht, voordat het in de negentiende eeuw opnieuw in Dokkum werd begraven.⁶⁸ Dit lijkt op het eerste gezicht misschien slechts een bizarre anekdote in de literatuurgeschiedenis, maar het legt een cruciale ambivalentie bloot ten aanzien van het fenomeen beroemdheid. Voor de vrijzinnig doperse Colom zal dit literaire relik een aandenken zijn geweest aan het voorbeeldig lijdzame leven van Camphuysen, die ondanks zijn voortdurende vervolging altijd vasthield aan zijn strikte vroomheid. Maar tegelijkertijd staat de vorm van dit aandenken haaks op de moraal die Colom zo in Camphuysen bewonderde. Zo werd de man die roem verfoeide en fel beducht was voor wereldse afgoderij, uiteindelijk zelf een icoon.⁶⁹

26

Conclusie

Met deze ambivalentie, dames en heren, komen we weer terug bij de kritiek op moderne roem, en haar vermeende oppervlakkigheid. Ik hoop dat het duidelijk is geworden dat literaire roem ons meer zegt over de waardering van het publiek dan over de autonome verdiensten van de auteur, hoewel die verdiensten van oudsher de meeste aandacht kregen. Dit inzicht werpt ook nieuw licht op het ongemak dat de roemcultuur al vanaf de Oudheid oproept. In de vroegmoderne tijd kwam dit ongemak vooral door ethische bezwaren. Dezelfde religieuze oriëntatie die het publiek zo waardeerde in bepaalde schrijvers, maakte tegelijkertijd roem ook een dubieuze zaak. Echte glorie kwam immers alleen God toe.

In onze huidige roemcultuur is er volgens mij iets anders aan de hand. De meeste critici van nu zijn geen tegenstanders per se, maar vinden veel roem niet echt verdiend. Dat ongemak lijkt vooral te gaan over de democratisering van roem die botst met een ideaal van meritocratie. Volgens dit ideaal zouden immers de beste auteurs automatisch brede erkenning moeten krijgen. Dat dit niet zo gaat, wordt vaak gezien als de schuld van massamedia en een overmatig commerciële publicatiemarkt. Maar ondertussen blijft het vaag wat dan wel de basis is voor echte merites, die tot legitieme roem leiden. Dat is de spiegel die de geschiedenis van roem en celebrity ons voorhoudt. Ze geeft niet alleen nieuw zicht op de vorming van literaire tradities, maar kan ons ook prikkelen om nieuwsgieriger te kijken naar de roemcultuur in onze huidige maatschappij.

Ik heb nu met een concreet thema laten zien hoe ik mijn vakgebied, de ‘tekstuele cultuur’, de komende vijf jaar wil benaderen, namelijk met een brede blik op het gebruik van teksten in de vroegmoderne tijd, en in samenwerking met collega’s binnen en buiten de cultuurgeschiedenis, van religiehistorici, boekhistorici en specialisten in de *digital humanities*, tot cultureel-economen en sociologen. Dat ik vanmiddag deze kans heb gekregen is dankzij de steun van velen. Ik dank het College van Bestuur en de Faculteit der Geesteswetenschappen voor het vertrouwen dat uit deze benoeming spreekt. Ik bedank in het bijzonder het Algemeen-Nederlands Verbond, dat deze leerstoel mogelijk heeft gemaakt. Toen ik twee jaar geleden in Utrecht begon, kwam ik op een verrassende manier thuis bij de afde-

27

ling Vroegmoderne Letterkunde. Ik prijs mijzelf zeer gelukkig met mijn collega's Els Stronks, Feike Dietz en Jeroen Vandommele. Ik grijp dit moment ook graag aan om met één langgerekt, ontoereikend, maar hartelijk saluut mijn docenten en begeleiders te bedanken en allen die mij in de afgelopen decennia de kans gaven me professioneel te ontwikkelen, alsmede mijn familie en vrienden voor hun steun, warmte en aanmoediging, en wel heel in het bijzonder Geert. Tenslotte dank ik de studenten. Dankzij jullie nieuwsgierigheid is onze universiteit een echte *universitas*: een veelzijdige, veelkleurige gemeenschap waarin jullie je hopelijk net zo thuis voelen als ik. Een mooi symbool voor deze rijke diversiteit is de regenboog, zoals bijvoorbeeld die op de mouw van de toga's, die jullie nu feestelijk voor zullen gaan om dit alles te vieren.⁷⁰

Ik heb gezegd.

Noten

- 1 Zie het tweede hoofdstuk 'From Hero to Celebrity: The Human Pseudo-Event' in Daniel Boorstin, *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America* (New York 1961; reprint 2012), 45-76; ook opgenomen in P. David Marshall, *The Celebrity Culture Reader* (New York 2006), 72-90.
- 2 Het verhaal wordt het uitvoerigst verteld door de Romeinse anekdotenverzamelaar Valerius Maximus die leefde ten tijde van Tiberius (14-37 AD) in zijn *Facta et dicta memorabilia* 8.14. Zie voor een overzicht van de klassieke overlevering Albert Borowitz, *Terrorism for Self-Glorification: The Herostratos Syndrome* (Kent, Ohio 2005), 1-19. Syndrome.
- 3 Geoffrey Chaucer, *The House of Fame*, in *The Works of Geoffrey Chaucer*, ed. F. N. Robinson, Works, dl. 2 (Oxford 1961), 280-302, aldaar verzen 1842-1851 (Chaucer noemt Herostratus niet bij naam, maar baseert zijn personage op hem); Miguel de Cervantes Saavedra, *Don Quijote de la Mancha*, ed. F. Sevilla Arroyo en A. Rey Hazas (Madrid 1996), 2.8, p. 721; Jean-Paul Sartres *Le mur* (1939) bevat het verhaal "Érostrate", zie Sartre, *Oeuvres romanesques*, ed. Michel Contat, e.a. (Parijs: Gallimard, 1981), 262-278. Zie ook Borowitz, *Terrorism for Self-Glorification*, 20-35.
- 4 Zie voor definities van roem en celebrity Arnout van de Rijt, Eran Shor, Charles Ward en Steven Skiena, "Only 15 Minutes? The Social Stratification of Fame in Printed Media", *American Sociological Review* 78 (2013), 266-289, vooral 267-271. Inleidingen in celebrity als maatschappelijk fenomeen zijn te vinden in Robert van Krieken, *Celebrity Society* (New York 2012) en Chris Rojek, *Celebrity* (Londen 2001).
- 5 Philostratus, *Lives of the Sophists*, vert. Wilmer Cave Wright (Cambridge Mass. 1922), II.10, pp. 222-235; Robert Garland, *Celebrity in Antiquity: From Media Tarts to Tabloid Queens* (Londen 2006), 89-90. Wat betreft de historiciteit van celebrity, zie Simon Morgan, "Celebrity: Academic 'Pseudo-Event' or a Useful Concept for Historians?", *Cultural and Social History* 8 (2011), 95-114. Veel studies van celebrity stellen dat het fenomeen zijn oorsprong vond in de achttiende eeuw. Zie bijvoorbeeld Fred Inglis, *A Short History of Celebrity* (Princeton 2010).
- 6 Antoine Lilti, "The Writing of Paranoia: Jean-Jacques Rousseau and the Paradoxes of Celebrity," *Representations* 103 (2008), 53-83, aldaar 68-74 en Ourida Mostefai, "The Author as Celebrity and Outcast: Authorship and Autobiography in Rousseau," in John C. O'Neal and Ourida Mostefai (red.), *Approaches to Teaching Rousseau's 'Confessions' and 'Rêveries of the Solitary Walker'* (New York 2003), 68-72.
- 7 Leo Braudy, *The Frenzy of Renown: Fame and Its History* (Oxford 1986); Georges Minois, *Histoire de la célébrité: les trompettes de la renommée* (Paris 2012).
- 8 Voor een voorbeeld van imago-vorming van machthebbers, zie Peter Burke, *The Fabrication of Louis XIV* (New Haven Ct. 1992). Studies van literaire zelfpresentatie zijn talrijk sinds het verschijnen van het destijds baanbrekende werk van Stephen Greenblatt's *Renaissance Self-Fashioning* (1980), zie bijvoorbeeld Jan Papy (e.a., red.), *Self-Presentation and Social Identification: The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times* (Leuven 2002) en Lisa Jardine, *Erasmus, Man of Letters: The Construction of Charisma in Print* (Princeton NJ 1995).
- 9 Peter Burke, "How to Become a Counter-Reformation Saint," in idem, *The Historical Anthropology of Early Modern Italy: Essays on Perception and Communication* (Cambridge 1987), 48-62; Willem Frijhoff, *Heiligen, idolen, iconen* (Nijmegen 1998) en Brad Gregory, *Salvation at Stake: Christian Martyrdom in Early Modern Europe* (Cambridge Mass. 1999).
- 10 De grondlegger van de Renaissance-studies, Jacob Burckhardt, noemde de nieuwe houding ten opzichte van wereldse roem 'modern' en gebruikte het ter onderbouwing van zijn stelling dat de Renaissance gepaard ging met de opkomst van het individu. Zie Burckhardt, *De cultuur der Renaissance in Italië* (Utrecht 2008³), 111-117. Zie voor de opkomst van roem als politiek-maatschappelijk ideaal ook Quentin Skinner, 'Political Philosophy' in idem en Charles B. Schmitt (red.), *The Cambridge History of Renaissance Philosophy* (Cambridge 1988), 413-416.
- 11 Voor een recent overzicht over de impact van de boekdrukkunst, zie Andrew Pettegree, *The Book in the Renaissance* (New Haven 2010).
- 12 Zie Peter Burke, *A Social History of Knowledge, dl. 1 From Gutenberg to Diderot* (Cambridge 2000).
- 13 Het is goed hierbij te bedenken dat we te maken hebben met een literaire cultuur waarin het latijn een dominante rol speelde. De latijnse woorden voor roem hebben een bredere reikwijdte aan connotaties dan het Nederlandse woord: het begrip fama duidt bijvoorbeeld vooral op het circuleren van informatie: dit kan een neutrale, positieve of een negatieve lading hebben. Het kan dus zowel beroemd als berucht zijn aanduiden, maar ook gebruikt worden als synoniem voor 'nieuws', 'gerucht', 'verhaal' of 'roddel'. Zie hierover Philip Hardie, *Rumour and Renown: Representations of Fama in Western Literature* (Cambridge 2012), 2-11. Een woord als gloria is eenduidiger en duidt zowel op roem zelf als het streven ernaar.
- 14 Erasmus, *Colloquia, Opera omnia Desiderii Erasmi*, I.3, ed. L. Halkin, F. Bierlaire, R. Hoven (Amsterdam 1972), 667-675. Engelse vertaling in *Collected Works of Erasmus*, dl. 39, *Colloquies* (Toronto: Toronto University Press, 1997), vert. Craig R. Thompson, 'The Lover of Glory', 963-978.
- 15 *Colloquia*, 667, r. 21: 'Piget obscuritatis, cuperem esse celebris, commonstra viam.'
- 16 *Colloquia*, 670, r. 91-95: 'Ecce tibi certissimam viam. Designa praeclarum aliquod facinus, et morere, et citra invidiam celebraberis cum Codris, Menoecis, Iphigeniis, Curtiis ac Deciis. Pascitur in vivis livor, post fata quiescit.'
- 17 *Colloquia*, 674, r. 246: 'proinde si mel cupis, apes feras oportet.'
- 18 'Et, ut verum fateamur, quid humana vita omnis absque gloria? nihil, nihil.' Joannes Meursius, *De gloria liber unus. Cum auctario philologico* (Leiden: Andreas Cloucquius, 1601), 18.
- 19 Meursius, *De gloria*, 12-13.
- 20 Peter van Huisstede en J. P. J. Brandhorst, *Dutch Printer's Devices 15th-17th Century: A Catalogue* (Nieuwkoop 1999), dl. 2, 1133, nr. 0214, onder het motto 'Pax artium altrix' (Vrede is de voeder der kunsten).
- 21 Van Huisstede en Brandhorst, *Dutch Printer's Devices*, dl. 2, 1115, nr. 0728.22 *Den Rederijcke constlieffhebers stichtelicke recreatie* (Leiden: Henrick Lodowicks. van Haestens en Niclas de Clerck, 1599), fol. B2v. Zie over deze Rotterdamse spelen ook Mieke Smits-Veldt, "Waer in ons daden, boven de Romeynsche zijn te prijzen": rederijckers dragen bij aan het Hollands zelfbewustzijn, Rotterdam 1598', *Spektator* 21 (1992), 83-100.
- 23 Michel de Montaigne, *Essais*, ed. Jean Balsamo, Michel Magnien en Catherine Magnien-Simonin (Parijs 2007), II.16 'De la gloire', 655-669. Ik citeer de Nederlandse vertaling van Hans van Pinxteren: *De essays* (Amsterdam 2004), 'Over de roem', 800-817. Zie over dit essay ook Antoine Compagnon, *Nous, Michel de Montaigne* (Paris 1980), 120-142. Voor de rijke receptie van Montaigne in de Lage Landen, zie Paul J. Smith en Karl A. E. Enenkel (red.), *Montaigne and the Low Countries (1580-1700)* (Leiden 2007).
- 24 Montaigne, *De essays*, 800.
- 25 Montaigne, *De essays*, 807.
- 26 Zie voor de houding van geleerden ten opzichte van publieke waardering bijvoorbeeld J. A. W. Gunn, *Queen of the World: Opinion in the Public Life of France from the Renaissance to the Revolution* (Oxford 1995), 14-23.
- 27 Montaigne, *De essays*, 808.
- 28 Jan Cauweel, 'an allen Nederlandschen Poëten ende Beminders van Poësen, gheseid Rhetorica', in Matthijs de Castelein,

- De const van rhetoriken (facsimile van de eerste uitgave, Gent 1555)* (Oudenaarde 1986), v.
- 29 D. R. Camphuysen, 'Aen den Christelijcken Lezer': "Het is my (beminde Lezer) vry wat tegen, dat ick juyst mede een Boeck in de werelt moet brengen, en de (ten minsten na schijn) oock deel hebben aen de algemeyne zotheydt van boeck- maecklust, inzonderheydt in deze tijden, waer in dagelijks de Werelt met Boecken, en voor al met Rijmerijen, zoo gepropt wordt, dat het eenen vervelen mochte, alleen maer de tijtels en opschriften, 'k zwijge de Boecken zelfs, te lezen. En evenwel (hoewel onwilligh) moet ick, en vinde my (om verscheyden redenen) zoo veel als gedwongen." Zie voor de Stichtelyke rymen nu Riet Schenkeveld-Van der Dussen, *Een platina liedboek uit de Gouden Eeuw: Dirck Raphaelszoon Camphuysen, remonstrant en doopsgezind* (Zoetermeer 2013).
- 30 De dialoog maakt deel uit van Coornherts Verscheyden 'tsamen-spraken. Zie D. V. Coornhert, *Wercken* (Amsterdam: Jacob Aertsz. Colom, 1630), dl. 1, fol. 460v-461r. Zie ook de hertaalde versie 'Waarom ik schrijf' van H. Bongers en Arie-Jan Gelderblom in *Weet en rust* (Amsterdam 1985), 7-11.
- 31 Coornhert, *Wercken*, dl. 1, fol. 460v.
- 32 Voor een inleiding in de economische analyse van kunst en cultuur zie Richard E. Caves, *Cultural Industries: Contracts Between Art and Commerce* (Cambridge Mass. 2001).
- 33 Georg Franck, *Ökonomie der Aufmerksamkeit* (München 1998); idem, "The Scientific Economy of Attention: A Novel Approach to the Collective Rationality of Science," *Scientometrics* 55 (2002), 3-26; zie ook Van Krieken, *Celebrity Society*, 40-61. Dit concept biedt meer mogelijkheden voor het analyseren van de werking van het waarderingssysteem dan Pierre Bourdieu's klassieke onderscheid tussen verschillende vormen van kapitaal, dat vooral handig is voor de identificatie van specifieke soorten van macht.
- 34 Jan Bos, Paul Dijkstra en J. A. Gruys, *Cats catalogus: de werken van Jacob Cats in de Short-Title Catalogue, Netherlands* (Den Haag 1996). Zie voor de Short-Title Catalogue, Netherlands: <http://www.kb.nl/expertise/voor-bibliotheken/short-title-catalogue-netherlands> en voor de Short-Title Catalogue, Vlaanderen: <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/stcv>.
- 35 Bert van Selm, "Almanacken, lietjes en somwijl wat wonder, wat nieuws." *Volkslectuur in de Noordelijke Nederlanden (1480-1800): Een onbekende grootheid*, *Leidschrift* 5 (1988-89), 33-68, aldaar 48. Over uitgeefstrategieën, zie Hans Luijten, 'De drukker Dirck Pietersz. Pers laat Vondel nieuw bijschriften maken bij een reeks emblematische gravures', in M. A. Schenkeveld-Van der Dussen, *Nederlandse literatuur, een geschiedenis* (Amsterdam 1998), 194. Over Cats in boedelinventarissen, zie bijvoorbeeld José de Kruijf, *Liefhebbers en gewoontelezers: Leescultuur in Den Haag in de achttiende eeuw* (diss. Universiteit Utrecht, 1999), 175.
- 36 Johan de Brune, *Wetsteen der Vernuten, oft bequaam middel, om, van alle voorvallende zaken, aardighlijk te leeren spreken* (Amsterdam: Jacob Lescaille, 1644) 49 (ook geciteerd door Luijten, 'De drukker Dirck Pietersz. Pers', 194). De Brunen werk was overigens opgedragen aan Cats.
- 37 *Index Aureliensis: catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum* (Baden Baden 2005), 5-389, nos. 161.391-163.916, alwaar in totaal 2525 titels zijn beschreven.
- 38 Simon Bijl, *Erasmus in het Nederlands tot 1617* (diss. Universiteit Leiden 1978). Zie voor rijke verspreiding van Erasmus in het Duits Heinz Holeczek, *Erasmus Deutsch* (Stuttgart 1983).
- 39 Erasmus aan Beatus Rhenanus, [oktober] 1518, ed. P. S. Allen, *Opus epistolarum*, nr. 867, vol. 3, p. 395; Nederlandse vertaling in *De correspondentie van Desiderius Erasmus*, vol. 6, 104-105.
- 40 Karel Porteman en Mieke B. Smits-Veldt, *Een nieuw vaderland voor de muzen: Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1560-1700* (Amsterdam 2009), 522-523.

- Opvallend evenwel is dat van Vondel gedurende de zeventiende eeuw nog meer edities zijn verschenen dan van Cats. De STCN beschrijft voor Cats 259 zeventiende-eeuwse edities en voor Vondel 355.
- 41 *Willems' Verhandeling over de Nederduitsche Taal- en Letterkunde opzigtelijk de Zuydelyke Provinciën (1820-24)* II, 13; een waarschijnlijk verfraaide versie van deze anekdote is te vinden bij Van Lennep in het XIIe deel van zijn Vondel-uitgave, blz. 218, geciteerd in Verwijs' uitgave van *Brandts Leven van Vondel* (1905), p. 82, noot bij regel 1457.
- 42 Nico Laan, 'De uitgeverij als poortwachter?', *Nederlandse Letterkunde* 15 (2010), 146-191, alhier 146-149.
- 43 Zowel als vertaler van Hadrianus Junius' *Emblemata*, als voor zijn citatenboekje van Augustinus, *Negentich plaetsen*, zie resp. *Correspondance de Christophe Plantin*, ed. M. Rooses en J. Denucé dl. 3 (Antwerpen 1911), 6-8, nr 335 en *Supplément à la correspondance de Christophe Plantin*, ed. M. van Durme (Antwerpen 1955), nr. S186, p. 215.
- 44 Ortelius aan Van Meteren, 17 november 1586, in J. H. Hessels (ed.), *Abraham Ortelii Epistolae* (Cambridge 1887; herdruk Osnabrück 1969), nr 148, 341-345, inz. 343.
- 45 L. A. Rademaker, *Didericus Camphuysen*, 110-111.
- 46 Een voorbeeld hiervan is het Europa-epos van Jan van der Noot, dat er nooit is gekomen, omdat Van der Noot de financiering niet rond kreeg. Zie Karel Bostoen, '15 maart 1580: De Staten van Holland steunen Jan van der Noot met vijftig pond ten behoeve van zijn Europa-epos - Dichterschap in de landstaal op Europees niveau', in M. A. Schenkeveld-Van der Dussen (red., e.a.), *Nederlandse literatuur, een geschiedenis* (Amsterdam 19982), 172-177, aldaar 175-176.
- 47 Maria van Reigersberch aan Hugo de Groot, 12 augustus 1624, *Brieven*, ed. H. C. Rogge (Leiden 1902), nr xxiii, p. 94; vermeld in *Hoftijzer, Stad van boeken. Handschrift en druk in Leiden, 1260-2000* (Leiden 2008), 225.
- 48 Coornhert, *Wercken*, dl. 1, fol. 460v.
- 49 Zie voor een illustratie van dit proces Gladys Engel Lang and Kurt Lang, 'Recognition and Renown: The Survival of Artistic Reputation', *American Journal of Sociology* 94 (1988), 79-109, over het onderscheid tussen roem erkenning: 84-86.
- 50 Van de Rijdt (e.a.), 'Only 15 minutes?'
- 51 Van de Rijdt, e.a., 'Only 15 Minutes?', 282. Voor het Matthew-effect, zie Robert K. Merton, 'The Matthew Effect in Science', *Science* 159 (1968), 56-63 en idem 'The Matthew Effect in Science, II: Cumulative Advantage and the Symbolism of Intellectual Property', *Isis* 79 (1988), 606-623.
- 52 Een andere bron is het album *amicorum*, waarin vooral studenten niet alleen bijdragen van vrienden en kennissen verzamelden, maar ook handtekeningen van beroemde namen. Zie K. Thomassen (red.), *Alba amicorum: vijf eeuwen vriendschap op papier gezet: het album amicorum en het poëziealbum in de Nederlanden* (Maarssen 1990).
- 53 Zie: <http://ckcc.huygens.knaw.nl/epistolarium/>. Voor gedrukte bronnen belooft Google's ngram viewer een interessant onderzoeksinstrument te worden. Hierin kunnen inmiddels ongeveer zes miljoen boeken digitaal worden doorzocht. Momenteel zijn de mogelijkheden van dit instrument voor ons onderzoek echter nog beperkt: het biedt bijvoorbeeld geen aparte zoekmogelijkheid voor Nederlandstalige of Latijnse boeken.
- 54 Christoph Galle, *Hodie nullus, cras maximus: Berühmtwerden und Berühmtsein im frühen 16. Jahrhundert am Beispiel des Erasmus von Rotterdam* (Münster 2013), 194-203.
- 55 Nachoem Wijnberg, 'Selection processes and appropriability in art, science and technology', *Journal of Cultural Economics*, 19 (1995), 221-235.
- 56 Johann Eck aan Erasmus, 2 februari 1518, *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, ed. P. S. Allen (Oxford: Clarendon Press, 1913), 211, ep. 769, r. 92-94.
- 57 Ik baseer me voor de roem van de zussen Visscher tevens op Leonie Stolk, "De

- vermaertste van 't landt': Onderzoek naar de roem van Anna en Tesselschade Roemers," werkstuk gemaakt in het kader van de door mij gegeven MA-cursus 'Roem en Celebrity in de Renaissance' (Universiteit Utrecht, april-juni 2013).
- 58 Porteman en Smits-Veldt, *Een nieuw vaderland voor de muzen*, 369.
- 59 Dit principe wordt door cultureel-economen ook wel 'selective matching' genoemd; zie bijvoorbeeld Sébastien Dubois, 'Recognition and Renown, the Structure of Cultural Markets: Evidence from French Poetry', *Journal of Cultural Economics* 36 (2012), 27-48, aldaar 29.
- 60 Vondel, 'Ode op de gheboorte van onse Hollandsche Sappho Anna Roemers', r. 31-42, *De werken van Vondel*, ed. J. F. M. Sterck (e.a.) dl. 2 (Amsterdam 1927), 394.
- 61 E. K. Grootes, 'Geeraardt Brandt en de Nederlandse poëzie', in: idem en J. den Haan (red.), *Geschiedenis godsdienst letterkunde. Opstellen aangeboden aan dr. S. B. J. Zilverberg* (Roden 1989), 139-146.
- 62 Lambert Bidloo en Arnoud van Halen, *Panpoëticon Batavum, kabinet, waar in de afbeeldingen van voornaame Nederlandsche dichteren, versameld, en konstig geschildert [. . .], en onder uytbreijding, en aanmerkingen, over de Hollandsche rym-konst, geopend* (Amsterdam: Andries van Damme, 1720). Zie hierover ook Jacq. Heeren, 'Het "Panpoëticon Batavum"', *Oud Holland* 37 (1919), 230-240.
- 63 Harald Hendrix, 'The Early Modern Invention of Literary Tourism: Petrarch's Houses in France and Italy', in idem (red.), *Writers' Houses and the Making of Memory* (New York 2008), 15-29.
- 64 N. van der Blom, *Erasmus in Rotterdam* (Rotterdam 1969); zie ook de brochure van René van der Schans en Lucy Schlüter, *De plek waar eens de wieg van Erasmus stond* (Rotterdam 2008).
- 65 Voor deze en andere voorbeelden, zie ook Marijke Tolsma en Martin van Wijngaarden (red.), *Prachtig Protestants* (Utrecht 2008), 46. Voor protestantse predikanten als voorbeeldfiguren in de Republiek, zie John Exalto, *Gereformeerde heiligen: de religieuze exempeltraditie in vroegmodern Nederland* (Nijmegen 2005).
- 66 Erasmus, *Lof der zotheid*, vert. Harm-Jan van Dam (Amsterdam 2004), 85. Ook geciteerd door Peter van der Coelen, 'Portretten van Erasmus', in idem (red.), *Erasmus in beeld* (Rotterdam 2008), 71.
- 67 "De eerste uytganck, dye ick tot Rotterdam dede, was om mijne affectie te toonen aen de memorie van Erasmus gaende zyen het beeldt van dyen man, dye soo wel de wech heeft aangewesen van een rechtmaetige reformatie, hem noyt vastbindend noch aen disputable questiën noch aen de ceremoniën ter eene ofte ter andre zijde. Wij Hollanders connen desen man niet genoeg bedancken ende ick houde mij gelukkig, dat ick zijne deuchden soo eenichsins van verre can begrijpen." Hugo de Groot aan Johannes Wttenbogaert, 26 januari 1632, *Briefwisseling van Hugo Grotius*, dl. 5, ed. B. L. Meulenbroek (Den Haag 1966), nr. 1735. Geciteerd in Henk Nellen, *Hugo de Groot: een leven in strijd om de vrede* (Amsterdam 2008), 367.
- 68 Rademaker, *Camphuysen*, 121-125; H. G. van den Doel, *Daar moet veel strijds gesteden zijn: Dirk Rafaelsz Camphuysen en de Contraremonstranten* (Meppel 1967), 86-87.
- 69 Over Colom, zie D. Visser, "De geest buiten spel: Jacob Aertsz. Colom, een onorthodox drukker en uitgever te Amsterdam," in I.B. Horst, A.F. de Jong en D. Visser (red.), *De Geest in het geding: opstellen aangeboden aan J.A. Oosterbaan ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar* (Alphen aan den Rijn 1978), 268-282.
- 70 Ik dank Feike Dietz, Geert Janssen en Els Stronks voor hun commentaar op eerdere versies van deze tekst. Voor hulp bij de illustraties dank ik Bart Jaski (Universiteitsbibliotheek Utrecht), Adriaan van der Laan (De Bibliotheek Rotterdam), Anton van der Lem (Universiteitsbibliotheek Leiden) en Tanja Kootte (Museum Het Catharijneconvent Utrecht).

Curriculum vitae

Arnoud Visser (1973) studeerde klassieke talen aan de Universiteit Leiden, waar hij in 2003 promoveerde op het proefschrift *Joannes Sambucus (1531-1584) and the Learned Image: Forms and Functions of a Humanist Emblem Book*. Hij was vervolgens *postdoctoral research fellow* aan de universiteit van St Andrews. Vanaf 2009 werkte hij achtereenvolgens als postdoc en universitair docent Renaissancelatijn in Leiden en als universitair docent vroegmoderne Europese geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. In 2011 trad hij in dienst van de Universiteit Utrecht, waar hij in september 2013 voor vijf jaar werd benoemd als profileringshoogleraar 'Tekstuele cultuur in de Renaissance van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden'. Hij publiceert over humanisme, reformatie en renaissanceliteratuur. Zijn meest recente boek is *Reading Augustine in the Reformation: The Flexibility of Intellectual Authority in Europe, 1500-1620* (Oxford 2011). Hij is tevens coördinator van *Annotated Books Online: A Digital Archive of Early Modern Annotated Books* (gefinancierd door NWO, Internationalisering Geesteswetenschappen), secretaris van de Erasmus of Rotterdam Society en geassocieerd-lid van het Centre for Editing Lives and Letters (University College, Londen).

Roem en celebrity lijken alomtegenwoordig in de moderne Westerse cultuur. Niet alleen politiek, sport of muziek, maar zelfs de wereld van de literatuur moet eraan geloven. Critici hebben grote bezwaren: in deze cultuur zijn lezers verworden tot fans en wordt het succes van schrijvers afgemeten aan hun beroemdheid, aan een 'top 10', of aan het oordeel van praatprogramma's op televisie. Het zou een symptoom zijn van de oppervlakkigheid van de moderne cultuur, waarin persoonlijke roem 'echte' kwaliteit verdringt, met de moderne media als grote boosdoener.

Maar hoe modern is onze roemcultuur eigenlijk? En wat kan het verschijnsel van literaire roem ons leren over onderliggende maatschappelijke behoeften? Visser laat zien dat roem en zelfs celebrity ook in de Renaissance al belangrijke culturele factoren waren. Vijf eeuwen terug riep dit evenveel ongemak op als tegenwoordig, maar wel om andere redenen. Juist deze parallellen en verschillen kunnen ons helpen om met nieuwe nieuwsgierigheid naar onze huidige omgang met beroemdheid te kijken.

Algemeen-Nederlands Verbond

www.anv.nl

ISBN: 978-90-805255-7-3